

MİLLİ KÜTÜPHANE 2727 NUMARALI MECMÛ'A'DA KAYITLI MANZUM BİR MELHEME

*Mustafa ALKAN**

ÖZET

İnsanoğlu yüzyıllardan beri, çeşitli işlerinin nasıl sonuçlanacağı, geleceğin kendisine neler getireceği hususunu hep merak etmiş ve gelecekte olabilecekleri öğrenebilmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Bu yollara genel olarak “fal, kehânet, astroloji” gibi adlar verilmektedir. Diğer milletlerin kültüründe olduğu gibi Türk kültüründe de fal ve kehânet yaygın olarak görülmektedir. O nedenle gerek İslam öncesi gerekse İslam sonrası edebiyatımızda fal ile ilgili eserler görülmektedir.

İnsanın geleceğe dair merakını gidermek için kullandığı olaylardan bazıları da Ay veya Güneş tutulması, yeni ay görünmesi, yıldız kayması, şiddetli yağmur veya dolu yağması ya da rüzgâr esmesi, gök kuşağı, şimşek, yıldırım ve deprem gibi bir takım tabiat olaylarıdır. Başka bir deyişle merak hissi, insana tabiat olaylarını kullanarak gelecekte haber verme konusunda farklı bir yöntem oluşturmuştur ki buna “**melheme**” adı verilmektedir. Arap, Fars ve Türk edebiyatında birçok örneği bulunan melhemeler, eski eserlerimiz arasında önemli bir yekün oluşturmaktadır.

Bu melhemelerden biri de Milli Kütüphane 2727 numaralı mecmûada kayıtlı olan manzum bir metindir. Bu metinde ayın hangi burçta olduğunu çıkarma yöntemi ile ayın bulunduğu burca göre yapılması uygun olan ya da olmayan işler anlatılmıştır.

İlgili metni konu alan bu çalışmamızda fal ve melhemelerle ilgili bilgi verildikten sonra adı geçen mecmuada kayıtlı bu manzum metin incelenmiş, transkribe edilmiş, ayrıca metinde geçen kelimeleri içeren bir sözlük de yazıya eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Melheme, fal, astroloji, burç, mecmûa.

A MELHEME¹ WRITTEN IN VERSE REGISTERED IN THE PERIODICAL NO:2727 IN THE NATIONAL LIBRARY

ABSTRACT

Mankind has wondered for centuries how some of their work will end and what future will bring to them, thus they have tried different ways to learn what will happen in the future. These ways are named as “fortune-telling, prophecy, astrology”. In Turkish culture, fortune-telling

* MEB Şarkikaraağaç Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Isparta. El-mek: alkan.mustafa@hotmail.com

¹ Melheme is a literary form in Ottoman Divan Literature in which people try to estimate the future by using natural events.

and prophecy are common as they are in the other cultures. Therefore, both in pre-islamic period and post-islamic period, we can see the examples of literary works about fortune-telling.

Some of the other ways that mankind use to satisfy his curiosity about future are such natural events as lunar and solar eclipse, new moon, falling star, heavy rain, hailstorm, strong winds, rainbow, lightning, thunder and earthquake. In other words, curiosity led people to find different methods by using natural events to predict the future, which is called “**melheme**”. Melheme, the examples of which can be widely seen in Arabic, Persian and Turkish literature, amounts to a significant number among our old literary works.

One of these melheme’s is a poetic text registered in the periodical no:2727 in the National Library. In this text, with the method of finding out in which horoscope the moon is, works which are and are not appropriate to do according to the horoscope of the moon are explained.

In the study of this text, after giving information about fortune-telling and melheme, I have studied and transcribed the poetic text registered in the mentioned periodical, and added a glossary including the words of the text.

Key Words: Melheme, fortune-telling, astrology, horoscope, periodical.

Giriş

İnsanoğlu yüzyıllardan beri çeşitli işlerinin nasıl sonuçlanacağı, geleceğin kendisine neler getireceği hususunu hep merak etmiş ve gelecekte olabilecekleri öğrenebilmek için çeşitli yollara başvurmuştur. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu merak, onu çeşitli yollarla bu merakını gidermeye yöneltmiş ve bunun neticesinde insanoğlu, birçok nesneyi, gelecekte haber almak için kullanmıştır.² Birçok nesne kullanılarak gelecekte haber vermeyi amaçlayan çalışmalara genel olarak “fal”, ya da “kehânet” adı verilmektedir. Bunlarla beraber, yıldızlardan ve diğer gök cisimlerinden hareketle gelecekte haber verme uğraşısı olan “ilm-i nücûm” günümüzdeki adıyla “astroloji”yi de burada saymak gerekecektir.

Bizim bu çalışmamızın ana eksenini yine gelecekte haber vermeyi amaçlayan bir tür olan “melhemeler” ve özel olarak da Milli Kütüphane 2727 numaralı mecmûada kayıtlı olan manzum melheme metni oluştursa da hem melhemelerin hem de zikredilen manzum metnin doğru anlaşılabilmesi için bu tür ile yakın ilgisi olan “fal, falcılık, ilm-i nücûm ve falnâmeler” hakkında bilgi vermek ve bunların özellikle Türk kültüründeki yerinden kısaca bahsetmek uygun olacaktır.

² Değişik nesnelere kullanılarak oluşan fal çeşitliliği şu şekilde sıralanabilir: ağaç falı, aşık kemiği falı, at falı, ateş falı, ayak falı, ayna falı, bakla falı, balık falı, balmumu falı, balta falı, bağırsak falı, billur falı, bilgisayar falı, bina falı, buğday falı, çakıl falı, çay falı, defne falı, değnek falı, duman falı, el falı, eldiven falı, elek falı, göz falı, harf falı, hava falı, horoz falı, insan bağırsağı falı, iskambil falı, kafatası falı, kahve falı, kan grubu falı, kap falı, kaplumbağa falı, karaciğer falı, karga falı, keçi falı, kemik falı, kitap falı, köpük falı, kulak falı, kum (toprak) falı, kumalak falı, kura falı, kurşun falı, kürek kemiği falı, kristal falı, kuş falı, lamba falı, mâni falı, mum falı, ok falı, omuz kemiği falı, papatya falı, rüzgâr falı, saç falı, sakız falı, sayı falı, soğan falı, su falı, tarot falı, tespih falı, tuz falı, tükürük falı, tütsü falı, un falı, yaprak falı, yılan falı, yıldız falı, yüz falı, yüzük falı, zar-domino falı.

Fal, Falcılık³, İlm-i Nücûm ve Falnâmeler:

Fal ve falcılık hakkındaki kaynaklara göz atıldığında falcılığın insanlık tarihinin en eski uğraşlarından biri olduğu görülmektedir. Milattan en az 4000 yıl önce Çin, Mısır, Babil ve Eski Yunan Medeniyetlerinde fal ile uğraşıldığı bilinmektedir. Fakat fal ve falcılığın muhtemelen en eski kaynağı Mezopotamya'dır.⁴ Din ve hekimlikle ilgili işlerde kullanılmakla birlikte özel ve genel nitelikteki meselelerin çözümünde başvurulan yardımcılardandır.⁵

“Fal”ın kelime anlamı “geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası vb.ne bakarak anlam çıkarma, bakı”dır.⁶ Ferit Devellioğlu bu kelimeyi “uğur; tâlih deneme; kahve fincanına, iskambile bakmak gibi birtakım garip usullerle insanın talihine ait şeyler söyleme.” olarak ifade etmektedir.⁷ “Fal”ın Eski Türkçedeki karşılığı ise “ırk” tır. Dîvânü Lûgati't-Türk'te bu kelime “Falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekini bilmek.” olarak anlamlandırılmaktadır.⁸

Bilindiği üzere Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'ın yanındaki bilge şahsiyetin ismi “İrkıl Ata”dır. “İrkıl” adının “ırk”la yani falla ilgili olduğu düşünüldüğünde Türk kültüründe kehânet ve falın çok eskiye dayandığı, destan dönemine kadar gittiği görülecektir.

Eski Türk inançlarından biri olan Şamanizm'de de falın önemi yadsınamaz. Şamanların birçok özelliğinin yanı sıra gelecekte haber verme özelliklerinin de olduğu görülmektedir. Nitekim Abdülkadir İnan bu hususa “Fal baktırmak, iptidai Şamanizmin bütün kişiğünun ruhunda bıraktığı ve tedavisi kâbil olmayan hastalıklardan biridir. Halk hekimi, büyücü, din adamı, ozan vb. pek çok vasfı şahsında toplayan şamanın kâhin olmak sıfatıyla, bu toplumlarda toplumun diğer

³ Fal ve falcılık hakkında daha geniş bilgi için bk: Azize Uygun, *El Falı*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Dan. Prof.Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu), Isparta, 2005, s.12-38.; Elif Dülger, “Evlîya Çelebi Seyahatnamesi'nde Fal”, *Turkish Studies*, S.6/4, Sonbahar 2011, s.97-105. (http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1535169062_1_dulgerelif_t.pdf); A. Baumann, *Kahve Falı ve Çiçeklerin, Ellerin Dili*, Çev : Enver Bolayır, Erksan Yayınevi, İstanbul 1951.; Enver Bolayır, *Mufassal Rüya Tabirleri ve Yıldızınza Bakıyoruz -Kahve Falı -Niyet Kuyusu - İskambil Falı*, Bolayır Yayınevi, İstanbul 1974.; Cheriri, *El Falı*, Gün Yayıncılık, İstanbul 2000.; Gülseren Durakoğlu, *Talih Yıldızı (Yıldız, İskambil, Kahve, El Falı ve Merak Ettiğiniz Birçok Şey)*, Gazeteci Kitap ve Yayınevi, (Yer yok) 1962.; Muzaffer Günay, *Hurafeler ve Batıl İnançlar*, Sevgi Yayınları, İstanbul 2002.; Yavuz Kiran, *İslâm İtikadı Açısından Fal ve Falcılık*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Sakarya 1999.; Muallim Ömer Naci, *Lugat-ı Naci*, Fal maddesi, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.; Marcia Masino, *A'dan Z'ye Tarot Fal Kitabı*, Çev: Hülya Şahin, Gün Yayıncılık, İstanbul 1997; Josef Roland, *Konuşan Eller*, Ter: Ragıp Rıfkı Özyürel, Hüseyin Hilmi Kitabevi, İstanbul 1968.; Necdet Rüştü, *Niyet Manileri 100 Fal*, İstanbul 1934.; Nuran Tuncel, *A'dan Z'ye Astroloji*, Kitsan Yayınları, İstanbul 1997.; Ahmet Ünal, *Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1983.; Aysel Yeşilyurt, *Bütün Fallar*, Gün Yayınları, İstanbul 2000.; Şeref Boyraz, *Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, İstanbul 2006.; İlyas Çelebi, “İslâm'da Fal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul 1995, C.12, s.138-139.; Karadeniz Fikret, “Giresun'da Büyüsel İnanç Sistemi İçinde Gül ve Yastık Büyüleri”, *Türk Folkloru*, S.75, s.11-12.; Adil Özseven, “Büyü, Fal ve Rüya Tabirleri”, *Halk Bilgisi Haberleri*, S.93 s.185-190, İstanbul 1939.

⁴ İlyas Çelebi, “İslâm'da Fal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C.12, s. 135.

⁵ Ayşe Duvarcı, *Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser Falname-i Risâle-i li-Câfer-i Sâdik ve Tefe'ülnâme*, (Basılmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987, s.6.

⁶ <http://www.tdk.gov.tr>

⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yayınevi, 23.Baskı, Ankara, 2006, s.250.

⁸ Besim Atalay, *Divanu Lugati't Türk Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara 1985, C.I, s.42.

Turkish Studies

üyelerine karşın bariz kişisel farklılıkları olması da gayet doğal karşılanmalıdır.”⁹ demektedir. Yine Yakut Türkleri’nde ilk şamanın adının “Argıl” olduğu¹⁰ düşünüldüğünde Şamanizmin ve şamanların falcılıkla alâkaları açıkça anlaşılabilir.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki fal ve falcılık İslamiyet öncesi Türk kültüründe büyük bir önemi haizdir bu nedenle de gerek yazılı gerekse sözlü edebiyatımızda konu edilmiştir.

Fal ve falcılık İslamiyet’ten sonra da yine halk yaşamında yer almaktadır. Bilindiği üzere İslam dininde fal kesinlikle yasaklanmıştır. Kur’ân-ı Kerim’de bu hususta falı yasaklayan açık ayetler¹¹ varken dahi insanımız faldan vazgeçmemiş hatta Kur’an’ı dahi fala alet etmiştir. İslâmiyet’ten sonraki falcılığı değerlendirirken “ilm-i nücûm”dan bahsetmek daha yerinde olacaktır.

Osmanlılar Döneminde hem halk hem de padişah, şehzade ve bilginler gibi üst sınıf, “ilm-i nücûm” ya da “ilmi’n-nücûm” denen “yıldız ilmi” ile ilgilenmiştir.

İlm-i nücûm, burç¹² ve gezegenlerin durumlarına göre gelişen astronomi ilmidir. Eskiler yıldızların hareket ve durumlarından birer anlam çıkarırlardı. İlk defa Babil’de yıldızlara tapan Nebâtîler tarafından ortaya konan bu ilim her yıldıza bir isim bulunarak ortaya çıkmıştır.”¹³ Yıldız ilmi ile ilgilenen kişiye “müneccim” denmektedir.

Her kabilede bir büyücü, her aşirette bir Şaman bulunduğu gibi, Osmanlı devletinde de hemen hemen her padişahın yanında devlet memuru olarak yıldızlardan hükümler çıkardığına inanılan bir müneccimbaşısının bulunduğu bildirilmektedir.¹⁴ Bununla ilgili olarak Giovanni Scognamillo’nun “Astroloji ve Yıldız Bilimi” adlı eserinde yer alan, Osmanlı Devleti’nde yıldız bilimi ile ilgili olarak 21 Mart 1971 tarihli Hürriyet Gazetesi’nden Metin Soysal’ın “Yedi Asır Öncenin Yıldız Falı, Fatih’in Bile Fala Baktırdığı Bir Kitap Bulundu” adlı yazısına bakıldığında Fatih Sultan Mehmet’in yanında da müneccimlerin bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

Osmanlı’da zamanla müneccimlik müessesesi ortadan kalkarken yıldızlara bakılarak gelecekle ilgili çeşitli çıkarımların yapıldığı “yıldız-nâme”ler ve nasıl fal bakılacağını öğreten, fal için kullanılacak metinlerin de içinde yer aldığı fal kitapları, “falnameler”¹⁶ yazılmıştır.

⁹ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Samanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s.151.

¹⁰ a.g.e, s.151.

¹¹ “Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar, fal okları, şeytan işi murdar şeylerdir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.” Kur’ân-ı Kerim, El-Mâide 3/90.

¹² Burçlar için bk: İlhan Kutluer, “İslam Literatüründe Burç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, C.6 s.422-424.

¹³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, s.279.

¹⁴ Halil Ersoylu, *Fal, Falname ve Bir Çiçek Falı (Der Aksâm-ı Ezhâr)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1997.s.27.

¹⁵ Giovanni Scognamillo, *Astroloji ve Yıldız Bilimi*, İstanbul 2003, S.40-41.

¹⁶ “Fal-nâme”lerle ilgili olarak bk: Azize Uygun, *El Falı*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Dan. Prof.Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu), Isparta 2005, s.19-22.; Arif Arslan, *Büyü, Fal ve Kehanet*, Nesil Yayınları, İstanbul 2002.; Giovanni Scognamillo, Arif Arslan, *Doğu Ve Batı Kaynaklarına Göre Fal*, Karizma Yayınları, İstanbul 1999.; Şennur Sezer, *Osmanlı’da Fal ve Falnameler*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998.; Zuhâl Akar, *Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan İki Falname ve Resimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.; Sevim, Asimgil, *İnsanlık Tarihinin Gizemli Dünyası, Büyü, Sihir, Fal (Yıldızname, Kehanet, Nazar)*, İpek Yayınları, İstanbul 1997.; Halil Ersoylu, *Fal, Falname ve Bir Çiçek Falı (Der Aksâm-ı Ezhar)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1999.; İ.Hikmet

“Falnâme, fal kitaplarına verilen addır. Konularına göre “yıldıznâme, tefe’ülnâme, kıyâfetnâme” vs. adlarla anılan falnâmeler, şiir ve düzyazı olarak yazılabilir. Falnâmelerin esasını burçların konumları oluşturur. Fal kitaplarının en büyük kaynağı Câfer-i Sâdık’a ait olduğuna inanılan falnâmedir. “Risâle-i Falnâme-i Câfer-i Sâdık”¹⁷ adıyla anılan bu eserin birçok yazma nüshası vardır. “Hâzâ Fâl-ı Kur’ân” adıyla basılan bir başka kitap yanında İran’da basılan Kur’an’ların sonuna 10-15 sayfalık bir falnâme konulduğu bilinmektedir. Türkçe falnâmeler içinde yazarı belli olmayan “Fâl-ı Türkî-i Manzûm” adlı eser, Cem Sultan’ın kur’a falına dair “Fal-ı Reyhân-ı Sultan Cem”i ve Hamidî’nin Farsça’dan tercüme yoluyla yazdığı “Câm-ı Sühangûy”u ünlüdür. Edebî değer taşıyan yıldıznâmeler, kıyâfetnâmeler ve rüya tabirleri de birer falnâme olarak kabul edilebilir.”¹⁸

Falnâmelerle benzer birtakım özellikler gösteren ve bizim çalışmamızın esasını teşkil eden tür “**melheme**”lerdir.

Melheme:

Yukarıda da bahsedildiği üzere insanın geleceğe dair merakını gidermek için kullandığı olaylardan bazıları da Ay veya Güneş tutulması, yeni ay görünmesi, yıldız kayması, şiddetli yağmur veya dolu yağması ya da rüzgâr esmesi, gök kuşağı, şimşek, yıldırım ve deprem gibi bir takım tabiat olaylarıdır. Başka bir deyişle merak hissi, insana tabiat olaylarını kullanarak gelecekte haber verme konusunda farklı bir yöntem oluşturmuştur ki buna “**melheme**” adı verilmektedir.

Melheme, en kısa tabiriyle, hem birtakım tabiat olaylarından hareketle gelecekte haber veren sistematığın hem de bu sistematığın yazılı olduğu metinlerin ya da eserlerin genel adıdır.¹⁹ Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki melhemeler bir çeşit fal veya kehânet değildir. Bu, tabiat hadiselerinin sistematik olarak gerçekleşmesi neticesinde meydana gelen olaylardan bilinmeyen hakkında bir bilgiye ulaşma çabasıdır. Fal ya da kehânet ile melhemenin temel farkını “niyet” oluşturmaktadır. Fala bakılırken niyet tutulur ancak melhemelerde niyet tutma yoktur. Melhemeler tabiat olaylarının yorumuyla gelecekte olabilecek işleri, olayları tahmin etme işidir. Yine fal, daha çok kişinin bir iş veya olayın akıbeti hakkında sistemli olmayan çeşitli öngörülerini ve tahminlerini sıralamak iken; melheme, tabiat olaylarının oluşlarından hareketle geleceği tahmin etmek olduğundan fala göre daha sistemlidir. Yine fal, daha çok sözlü iken melhemelerin metinler halinde olması onu fala göre daha sistematik yapmaktadır.

“Melheme, mülhime, mülheme, melhame” olarak da adlandırılan bu tür eserlerin Süryani kaynaklarından Arapça’ya Arapça’dan Farsça’ya ve oradan da Türkçe’ye çevrilmiş olduğu görülmektedir. Türkçe’deki melhemelerin çoğu 12. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu sarayında müneccimlik yapan Ebu Hübeys’in “Usulü’l Melâhim” adını taşıyan Farsça eserine dayanmaktadır.

Ertaylan, *Falname*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1951.; Mustafa Uzun, “Falname”; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C.12, s.141-145.

¹⁷ Bk: Ayşe Duvarcı, *Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser, Falname-i Risâle-i li-Câfer-i Sâdık ve Tefe’ülnâme*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987, s.6.

¹⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, s.179.

¹⁹ Şeref Boyraz, *Fal Kitabı (Melhemeler ve Halk Kültürü)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul Şubat 2006, s. 3.

Turkish Studies

Melheme türündeki eserlerde, bu eserlerin Danyal peygamberden kaldığı, Hermes, Büzürc, Mihr, ve Vâki gibi bazı filozoflarca tecrübe edildiği ve nihayet Cafer-i Sâdik tarafından “muhtasar” kılındığı belirtilmektedir. Melhemelerin Türk edebiyatındaki çeşitleri Ebu'l-Fazl'ın “Melhametü Danyâl” adlı eserinin çevirilerinden ibarettir. Türk edebiyatındaki bilinen ilk melheme çevirisi Yazıcı Selahaddin'e ait olan “Şemsiyye” adlı eserdir. Bu türün önemli örneklerinden diğerleri ise meşhur melheme mütercimi Cevrî İbrahim Çelebi'ye ait olan “Melheme-i Danyâl Peygamber Tercemesi” ve “Melheme-i Cevrî”dir.²⁰

Milli Kütüphane 2727 Numaralı Mecmûa'da Kayıtlı Melheme Örneği:

Melheme türündeki eserlerin çoğu Osmanlı döneminde yazılıp okunmuştur. Günümüzde bunların kütüphanelerde bol miktarda el yazması ve taş baskı şekilleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de Milli Kütüphane 2727'de kayıtlı mecmûanın 96b-98b varakları arasında yer alan, Ay'ın burçlardaki hareketleri esnasında yapılması ve yapılmaması gerektiğine inanılan durumların anlatıldığı manzum melheme metnidir. Kütüphanenin yazma eser tasnifinde bu eser “Manzûme-i Burûc” olarak adlandırılmıştır.²¹ Ancak metinde böyle bir adlandırma veya başlık bulunmamaktadır. Bu manzum melheme metni 71 beyitten meydana gelmektedir ve mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmıştır.

Eser Ay'ın burçlardaki hareketi ile ilgili olduğundan 96b varağının üstünde henüz metin başlamadan, burçların ismi “Hamel, Şevr, Cevzâ, Seretân, Esed, Sünbüle, Mîzân, 'Akrab, Kavs, Cedy, Delv, Hût” şeklinde yazılmıştır.²² Burada Hamel koç; Şevr boğa; Cevzâ ikizler; Seretân yengeç; Esed aslan; Sünbüle başak; Mîzân terazi; 'Akrab akrep; Kavs yay; Cedy oğlak; Delv kova; Hût da balık burcu demektir.²³

Bu manzum melheme metni önce Ay'ın hangi burçta olduğunun nasıl tespit edileceğini anlatmakla başlamaktadır. Buna göre Ay'ın o anki burcu şu şekilde tespit edilir: Önce içinde bulunulan günün ayın kaçınıcı günü olduğuna bakılır. O günün sayısı kaçsa o sayıya bir o kadar

²⁰ Bilgi için bk. Boyraz, a.g.e, s. 28.

²¹ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=136846

²² Yusuf Has Hacıp de Kutadgu Bilig adlı eserinde burçlardan şu şekilde bahsetmektedir:

138 Bunlardan başka bir de on iki burç vardır; bunların bazıları iki evli, bazıları ise tek evlidir.

139 Hamel bahar yıldızıdır, sonra Sevr gelir; Cevzâ ile Seretân dürtüşerek yürür.

140 Bak Esed'in komşusu Sünbüle'dir; sonra Akreb ve Kavs'in arkadaşı Mîzan gelir.

141 Bundan sonra Cedy, Delv ve Hût gelir; bunlar doğunca, gökyüzü aydınlanır.

142 Bil ki, bunlardan üçü bahar yıldızı, üçü yaz, üçü sonbahar ve üçü de kış yıldızıdır.

143 Bunların üçü ateş, üçü su, üçü yel ve üçü topraktır; bunlardan dünya ve memleketler meydana gelir.

144 Bunlar birbirlerine düşmandır; Tanrı düşmana karşı düşman gönderdi ve savaşı kesti.

145 Uyuşmaz olan düşmanlar kendi aralarında barıştılar; görünmez olan düşmanlar öçlerini ortadan kaldırdılar.

146 Her şeyi yoluna koyan Tanrım bunları da yola getirdi; tanzim etti, düzeltti ve birbirleri ile barıştırdı.

²³ Birçok melheme metninde burç adları bu şekilde verilse de bazı melheme örneklerinde farklı adlandırmaların olduğu görülmektedir. Misâlen Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi numara 3024'te kayıtlı “Risale-i Mühlime” adlı eserin 16b-24b varakları arasında kayıtlı yazma bir melheme metninde burçlar yerine Rûmi takvimdeki ay adları kullanılarak “mâh-ı mart, mâh-ı nisân, mah-ı mayıs, mah-ı hazirân, mah-ı temmuz, mah-ı ağustos, mah-ı eylül, mah-ı teşrin evvel, mâh-ı teşrin sani, mâh-ı kânun-ı evvel, mâh-ı kânun-ı sâni, mâh-ı subat” şeklinde başlıklar kullanılmıştır. Yine ayların sıralaması Rûmî takvimde olduğu gibidir ve yıl “Mart” ile başlamaktadır. Bk: Yusuf Ziya Sümbüllü, “Halk Meterolojisi Ekseninde Bir Melheme Örneği”, *Turkish Studies*, S.3/7, Sonbahar 2008, S.782-811.

(http://www.turkishstudies.net/Makaleler/290117103_44sumbulluyusufziya.pdf)

daha eklenir yani o günün sayısı iki ile çarpılır. Bunun üzerine de beş eklenir. Çıkan rakam hangi aya denk geliyorsa o tarihte, Güneş'in hangi burçta olduğu tespit edilir. Güneş'in o anda bulunduğu burçtan sonra beş burç sayılır ve altıncıya gelindiğinde durulur. İşte Ay, durulan o altıncı burçtadır:

- 1 Bilmek isterse ehl-i hâcet eger
Kankı burcı maķâm idindi ķamer
- 2 Olsa maķşūd her ne gün bilmek
Şaya eyyām-ı şehri ol güne dek
- 3 Kıla aña ol ķadar daķı zamm
Üstine beş 'aded daķı hem
- 4 Mevzū^c-ı āftābdan yek-bār
İde her burcı beş 'adedle şümār
- 5 Kankıda tamam olurısa ķisāb
İtmiş olur ķamer o burca me'āb²⁴

Metinde Ay'ın burcunun tespiti örnekle anlatılmaktadır. Misâlen, o gün ayın 13'ü olsa üzerine bir 13 daha eklenir ve 26'ya ulaşılır. Bunun üzerine de 5 eklendiğinde 31 olur. Bu anda Güneş, Hamel yani koç burcundadır. Hamel yani koç burcundan 5 burç ileri sayıp 6. burçta durulur. Bu durulan 6. burç Ay'ın burcudur ki o da mizân yani terazi burcudur:

- 6 Meşelâ olsa ayuñ on üçü ger
Bir o deñlü daķı izāfet ider
- 7 Şaysa 'aķlın yigirmi altı olur
Beş ziyād'eyleseñ otuz bir olur
- 8 Mevzi^c-i şems o demde olsa ķamel
Beş diyesin aña cümleden evel
- 9 Bu ķisāb üzre iyleseñ ta'dād
Bulsa ğāyet o cem^c olmaz a'dād
- 10 Kırş-ı meh bî-ziyāde vü noķşān
Ola mevzi^c-i keffe-i mizān²⁵

Bundan sonra Hamel yani koç burcundan başlanarak sırasıyla bütün burçlarda nelerin yapılıp nelerin yapılmaması gerektiği anlatılmaktadır. Bunları şu şekilde tespit etmek mümkündür:

²⁴ vr. 96b.

²⁵ vr. 96b.

Hamel (Koç): Sefere çıkmak yani yolculuk yapmak iyidir. Makam mevki sahibi büyüklerle görüşmek ve varsa onlardan dileklerde bulunmak da uygundur. Bu burçta yeni elbise giymek uğurludur ancak ev yapmak ve su yolu düzenlemek sakıncalıdır.

Sevr (Boğa): Nikâh kıymak iyidir. Kadınlarla sohbet etmek ve güzel koku veren nesnelere (buhûr) koklamak ruha neşe verir. Ay bu burçta iken bahçe-tarla sulamak, alışveriş yapmak ve tohum ekmek çok kazançlıdır. Ancak hamama gitmek, kan aldırma ve traş olmak kötü işlerdir. Ay bu burçtayken savaşmak, dinlenmek ve içki içmekten kaçınmak gerekir.

Cevzâ (İkizler): Ay ikizler burcunda iken kitap okumak, köle veya cariye satın almak, hesap işleriyle uğraşmak, yolculuğa çıkmak, ilim, fen ve hüner öğrenmek, yeni elbise giymek yapılması uygun olan işlerdir. Ancak nikah kıymak, bina temeli atmak, tırnak kesmek, kan aldırma iyi değildir.

Seretân (Yengeç): Denizde veya karada sefere çıkmak kazançlıdır. Müshil şurubu ve ilaç içmek, hamama gitmek, uyumak, vücut temizliği yapmak, yeni elbise almak ve giymek çok iyidir. Ancak nikâh kıymak, temel atmak iyi değildir, bunların insana zararı dokunur. Yine kan aldırma da iyi değildir. Çünkü bu durumda hastalık sağlığa galip gelir.

Esed (Aslan): Bir şeyler için tedbir almak, yeminle sözleşmek, pâdişah yüzü görmek, herhangi bir istekte bulunmak, köle veya cariye almak iyidir. Yine Ay bu burçta iken ava çıkmak, cesaret göstermek ve savaşmak da uygundur. Fakat yeni elbise almak veya giymek, yolculuğa çıkmak ise uygun olmayan işlerdir. Bunların yapılması acı çekmeye sebep olur.

Sünbüle (Başak): Ay başak burcunda iken iş yapmak ve kâr etmek kolaydır. Kalem ehliyle sohbet etmek, talim yapmak, hizmetçi almak, yeni elbise almak ve giymek, sefere çıkmak hikmetli işlerdir. Fakat kuyumculardan alışveriş yapmak iyi değildir altın ve gümüşün elden gitmesine sebep olur. Yine kan aldırma, nikâh kıymak da uygun değildir.

Mizân (Terazi): Ay terazi burcunda iken cevâhircilerin işi kazançlı olur. Arkadaş sohbeti, eğlence ve müzik dinleme, tırnak kesme, macun yeme iyidir, ruha safâ verir. Yine yeni elbise giymek, nikâh kıymak, sefere çıkmak uygundur ancak bunları bir buçuk günde yapmak gerekir çünkü daha sonra yapılırsa insana zararı dokunur. Fakat Ay bu burçta iken bir işe başlamak kârlı değildir.

Akreb (Akrep): Ay akrep burcunda iken hile ve aldatma çok olur. Hasmiyle savaşan zafer kazanır. Ay bu burçta iken ağaçları sulamak, bahçe düzenlemek, müshil içmek, kusmak, tırnak kesmek, hamama gitmek çok faydalıdır ancak ata binmemek ve hareket etmemek veya az hareket etmek gerekir.

Qavs (Yay): Ay yay burcunda iken nikah kıymak, ava veya sefere çıkmak, eğitime başlamak, alimlerin yüzüne bakmak oldukça iyi ve faydalıdır. Ancak Ay bu burçta iken müshil şurubu içmek, alışveriş yapmak, savaşmak, tohum ekmek, borç vermek, traş olmak, ve yeni elbise biçmek iyi değildir, bunlar insana gam getirir.

Cedy (Oğlak): Ay oğlak burcunda iken hangi işe başlanırsa başlansın kârlıdır. Ava çıkmak, yeni elbise biçmek, bina temeli atmak, cariye ve köle almak, ev ve su yolu inşâ etmek

uygundur. Fakat büyüklerin yüzüne bakmak, onlardan isteklerde bulunmak, nikah kıymak iyi değildir, bunlar gam getirici işler olur.

Delv (Kova): Ay kova burcunda iken bağ ve bahçe işleriyle uğraşmak iyidir. Yeminle sözleşmek, çalışmak, rütbe istemek, köle almak, hisar işlerini görüp kale hizmetinde bulunmak ve yalnız kalmak uygundur ancak hareket hâlinde olmak başa musibet getirebilir. Yine Ay bu burçtayken kan aldırma ve nikâh kıymaktan uzak durulmalıdır.

Hüt (Balık): Ay balık burcunda iken misafir davet etmek, ziyafet vermek iyidir. Eşraf zümresinin yüzüne bakmak yani onlarla görüşmek de iyidir gönül aynasını saflaştırır. Yeni biçilmiş elbise giymek de sahibini mutlu eder. Fakat tırnak kesmek, tıraş olmak, uyumak, kan aldırma, ve hamama gitmek uygun değildir, insana zararı dokunur.

Bu melheme metninde Ay'ın burçlardaki hareketi esnasında yapılıp yapılmayacaklar bu şekilde anlatıldıktan sonra herhangi bir hâtime beyti olmadan eser sona ermektedir. Bu bizde bu metnin belki daha uzun olabileceğini, en azından dibâce ve hâtime bölümlerinin de olabileceğini, ancak sadece bu burçlarla ilgili beyitlerin mecmûaya alındığı düşüncesini uyandırmaktadır. Eserde metnin şairi ve telif tarihi hakkında da hiçbir bilgi yoktur. Milli Kütüphane kayıtlarında "Manzûme-i Burûc" olarak adlandırılan bu metni ilim dünyasının istifadesine sunuyoruz.

METİN

96b Hâmel Sevr Cevzâ Sereṭân Esed Sünbüle
Mîzân 'Aḳreb Ḳavs Cedy Delv Hüt

- 1 Bilmek isterse ehl-i ḥâcet eger
Ḳanḳı burcı maḳâm idindi ḳamer
- 2 Olsa maḳşûd her ne gün bilmek
Şaya eyyâm-ı şehri ol güne dek
- 3 Ḳıla aña ol ḳadar daḳı zamm
Üstine beş 'aded daḳı hem
- 4 Mevzû'-ı âftâbdan yek-bâr
İde her burcı beş 'adedle şumâr
- 5 Ḳanḳıda tamam olurısa ḥisâb
İtmiş olur ḳamer o burca me'âb
- 6 Meşelâ olsa ayuñ on üçü ger
Bir o deñlü daḳı izâfet ider
- 7 Şaysa 'aḳlın yigirmi altı olur
Beş ziyâd'eyleseñ otuz bir olur

Turkish Studies

- 8 Mevzi'-i şems o demde olsa hamel
Beş diyesin aña cümleden evel
- 9 Bu hisâb üzre iyleseñ ta'dād
Bulsa ğāyet o cem' olmaz a'dād
- 10 Kırş-ı meh bî-ziyāde vü noķşān
Ola mevzi'-i keffe-i mizān
- 11 Olsa burc-ı hamelde²⁶ māh eger
Reh-revāna mübārek ola sefer
- 12 Hem revādur o gün süvār olmaķ
Hem daħı 'āzim-i şikār olmaķ
- 13 Hıbdurur rü'yet-i cemāl-i kibār
Taleb-i hācete icāzet var²⁷
- 14 Cāme-i nev biçüp yeñi geyinmek
Müteyemmendür eyle şübhe vü şek
- 15 Tarħ-ı beyt ü 'imāret-i kārız
Oldı memnū' u hem melālet-engiz
- 97a 16 Kāmere burc-ı şevr olursa maħal
Oldı 'aķd-ı nikāħ hūb-'amel
- 17 Şoħbet-i zen şemim-i 'ūd u buħūr
Vire ķalbe neşāt ü rūħa sürūr
- 18 Ğars-ı bostān u bāĝ u bey' u şirā
Daħı toħm ekmek oldı sūd-nümā
- 19 Līk faşd u hacāmat u hāmmām
Hem tırāş olmaķ oldı bil fercām
- 20 Hāzer it canuñ istirāħatdan
Olma mestāne cām-ı ğafletden

²⁶ Hamel. (derkenar)

²⁷ Beytin her iki mısrasının da üzeri çizilmiş.

- 21 Kamer ki olsa menzili cevzâ
Rûy-ı kitâba bakmağ oldu sezâ
- 22 İştirâ-yı gulâm u câriye hem
İbtidâ-yı muhâsebât u raqam
- 23 Ola ferruğ duhûl-i şehri ü sefer
Dağı ta'lim-i 'ilm ü fenn ü hüner
- 24 Oldı câ'iz libâs-ı nev ammâ
Kılma 'ağd-ı nikâh u tarh-ı binâ
- 25 Kaç'-ı nâhun dağı hacâmat ü faşd
Men' olunmuşdur itme bunları kaçd
- 26 Serefân²⁸ olsa ger mağarr-ı kamer
Sûd bağş ola berr ü bahra sefer
- 27 Şûrb-i müşhil-i tenâvül dârû
Zevk-ı hammâm u râhat u uyku
- 28 Nûre-yi pâki-i ten ü a'zâ
Câme-yi nev luftidur ammâ
- 29 Olma faşd u hacâmete râğıb
Ki olur şıhata marâz gâlib
- 30 Dağı 'ağd-ı nikâh u tarh-ı esâs
Câ'iz olmaz zarardan eyle hirâs
- 97b 31 Kameriñ olsa câyı burc-ı esed²⁹
Rây u tedbîr iderseñ olmaya bed
- 32 'Ahd u peymân u rü'yet-i şâhân
Taleb-i hâcet ü tecdîd-i kân
- 33 İştirâ-yı kenîzek ü çâker
Ola bi'l-cümle menfa'at-güster

²⁸ Serefân. (derkenar)

²⁹ Esed. (derkenar)

- 34 Kaşd-ı şayd u şecâ'at u peykâr
Bu maħalde ola münâsib-kâr
- 35 Biçinüp giyme câme-i nevi hem
Sefer itme bu demde çekme elem
- 36 Kaşmere sünbüle³⁰ olursa mesîr
Kesb ü kâr itmek ola emr-i yesîr
- 37 Şoħbet-i münşiyân u ehl-i kalem
'Azm-i ta'lîm ü iştirâ-yı ħadem
- 38 Câme-i nev biçilse lâyıkdur
Hem-sefer ħikmete muvâfıkdur
- 39 İctinâb eyle kâr-ı zer-gerden
Yoğ yere çıkma sîm ile zerden
- 40 İtme faşd u ħacâmata rağbet
Eyle 'ağd-ı nikâħdan nefret
- 41 Kaşmeriñ olsa mevzı'ı mîzân³¹
Südmend ola kâr-ı cevheriyân
- 42 Tarâb³² u 'ayş u şoħbet-i aħbâb
İstimâ'-ı şadâ-yı çeng ü rebâb
- 43 Kaş'-ı nâħun tağayyüd-i ma'cün
İde luğfi şafâ-yı rûħı füzün
- 44 Câme-i nev nikâħ u bey' u sefer
Bir buçuğ günde olsa hep bunlar
- 45 Ĥübdur gerçi şoñradan ammâ
İtme bir kâra ibtidâ aşlâ
- 98a 46 Kaşmeriñ 'ağreb³³ olsa me'vâsı
Böyle taħrîr olındı fezâsı

³⁰ Sünbüle. (derkenar)

³¹ Mîzân. (derkenar)

³² Kelime metinde "ا" şeklinde yazılmıştır.

³³ 'Ağreb. (derkenar)

- 47 Ki ola mekr ü hileden eşeri
Haşmıla ceng iden bula zaferi
- 48 Ğars-ı eşcâr u kaşd-ı zînet-i bâğ
Şürb-i müşhil umûr-ı istifrâğ
- 49 Kaţ'ı ezfâr u rāhat-ı hammām
Feyz başş ola qalb ü rûha müdām
- 50 Lîk itme süvâr olup tek ü tâz
Harekâtı revâdur iyleseñ az
- 51 Kamere kavş³⁴ olursa mesken eger
Eyle 'ağd-i niqağla şayd u sefer
- 52 Başlasun 'ilme ol ki t̄alibdür
'Ulemāya nazar münāsibdür
- 53 Kaşd iderseñ olur velî zinhār
Qılma o demde şürb-i müşhili kār
- 54 İtme bey' ü şirā vü ceng ü cidāl
Toğm eküp qarż virme çekme melāl
- 55 Hem tırāş olma biçme şevb-i cedîd
Ki olur şoñra ğam dilüñde mezîd
- 56 Kamere cedy³⁵ olursa cevelāngāh
İtme şayd u şikārdan ikrāh
- 57 Her ne kāra şürü' olinsa revā
Yeñi biçmek eger ki tarğ-ı binā
- 58 Hem harîdār-ı ğulām u kenîz
Mekr ü hîle 'imāret kārîz
- 59 Gerçi yokdur bu cümleñîñ zararı
İtme rûy-ı ekābire nazarı

³⁴ Kavş. (derkenar)

³⁵ Cedy. (derkenar)

-
- 60 Anlara ‘arz-ı hâcet eyleme hem
Olma ‘ağd-i nikâh idüp pür-gam
- 98b 62 Kâmere burc delv³⁶ olursa mekân
Hübdu kâr u bâğ u hem bustân
- 63 ‘Ahd ü peymân u cidd ü cehd ü ümîd
Taleb-i rütbe iştirâ-yı ‘abîd
- 64 Hızmet-i kal‘a vü umûr-ı hişâr
‘Uzlet u halvet ihtiyâr-ı karâr
- 65 Bu maħalde ‘aceb münâsibdür
Hareket mûcib-i nevâ’ibdür
- 66 Lîk faşd u hacâmat oldu emek
Dağı ‘ağd-i nikâhdan el çek
- 67 Kâmere burc-ı hüt³⁷ olursa mağâm
Hübdu da‘vet ü ziyâfet-i ‘âm
- 68 Nazar-ı rûy-ı zümre-i eşrâf
Eyler âyine-yi derûnuñı şâf
- 69 Câme-i nev-bürîde olsa eger
Şâhibin şâd u pür-sürûr eyler
- 70 Kağ‘-ı nâhun tırâş u h‘âb-ı hužûr
Emr-i lâzım degil dimiş cumhûr
- 71 İtme faşd u hacâmata iğdâm
Hâzer eyle zararlıdur hammâm

³⁶ Delv. (derkenar)

³⁷ Hüt. (derkenar)

SÖZLÜK

A

‘abîd: kul.
āftāb: güneş.
a‘dād: “‘aded”in çoğulu; sayılar.
aḥbāb: dostlar.
‘ahd: yemin, söz.
‘ām: “umûm”dan, umûmî, genel, herkese ait.
‘amel: iş, çalışma.
‘ayş: yeme, içme, zevk, safa.

cidd: 1) bir işi gerçekten çalışıp işleme. 2) ciddîlik.
cumhūr: halk.

Ç

çāker: kul, köle.
çeng: 1) el 2) pençe 3) kanuna benzer, dik tutularak çalınır bir çeşit saz.

B

baḥş: bağış, ihsan.
baḥr: deniz.
bed: kötü.
berr: kara, toprak.
bey‘: satma, satış, satılma, satın alma.
beyt: ev.
bostān: bağ, bahçe.
buḥūr: tütsü.
bürîde: kesilmiş.

D

dārū: 1) ot 2) ilaç
delv: 1) su kovası 2) on iki burçtan birinin adı olup, Güneş, eski ocak ayının sekizinci günü bu burca girer. (“devle” şeklinde kullanıldığı da olur.)
dek: kadar, erişinceye kadar.
dem: 1) soluk, nefes 2) içki 3) an, vakit, saat, zaman.
derūn: 1) iç, içeri, dahil. 2) gönül, kalp, yürek.
duḥūl: dahil olma, girme.

C

cām: kadeh.
cāme: elbise.
cā‘iz: lâyıık, revâ.
cāriye: para ile satın alınan halâyık, hizmetçi kız.
cāy: mekân, yer.
cedîd: yeni.
cedy: 1) oğlak 2) oğlak burcu.
cehd: çalışma, çok uğraşma.
cemāl: yüz güzelliği.
cem‘: 1) çoğul 2) cem‘ olma, toplanma.
ceng: savaş.
cevheriyān: cevherler, değerli süs taşları.
cevelāngāh: dönüp dolaşılan yer, dolaşma yeri.
cevezā: ikizler burcu. semanın kuzey yarımküresinde görünen iki parlak yıldız.
cidāl: karşılıklı kavga, savaş.

E

ekābir: rütbece,
elem: örgü ve faziletçe büyük olanlar, devlet ricâli.
-engîz: “koparan, karıştıran, depreten” anlamında bir son ek.
esed: 1) aslan. 2) aslan burcu.
eşcār: ağaçlar.
eşrāf: şeref ve itibar sahibi kimseler, ileri gelenler.
eyyām: günler.
eẓfār: “zıfır”ın çoğulu; tırnaklar.

F

fāşd: kan alma
fezā: ucu bucağı bulunmayan boşluk, dünyanın sonsuz olan genişliği.
fercām: menfaat, fayda.
ferruḥ: mutlu, mübârek. mutlu.

Turkish Studies

feyz: 1) suyun taşıyıp akması 2) bolluk, çokluk, verimlilik.
füzûn: çok fazla.

G

ğaflet: 1) gafillik, boş bulunma, dikkatsizlik 2) ihmal, endişesizlik.
ğars: ağaç dikme, dikilme
ger: 1) eğer 2) uyuz
gulâm: oğlan, kul, köle.
-güster: yayan, döşeyen.

H

haşm: düşman
hâb: uyku, rüya.
hacâmat: boynuz veya şişe ile vücudun bir organına kanı topladıktan sonra nişter ve mengene denilen âletlerle kann alma, hacâmet. (kelimenin aslı “hicâmet”dir.)
hâcet: ihtiyaç, lazım, gereklilik.
hadem: hizmetçi.
halvet: 1) yalnız, تنها kalma, tenhâya çekilme, tenhâlik. 2) tenhâ ter. 3) hamamın sıcak bölmesi.
hamel: 1) kuzu. 2) semanın kuzey yarımküresinde Sevr burcu ile Süreyyâ manzûmesinin yakınlarında bulunan bir burç ki, Güneş buraya Mart’ın dokuzunda dâhil olur.
harîdâr: satın alıcı.
hazer: korku, çekinme.
hızmet: iş, iş görme, vazife, memurluk.
hikmet: 1) hakîmlik, bilgelik. 2) sebep.
hîle: oyun, aldatma, dubâra.
hişâr: “hasr”dan; 1) kuşatma, etrafını alma. 2) kale, etrafı istihkamlı kale, bent.
hirâs: 1) korkmak.
hub: iyi, güzel.
hût: 1) büyük balık. 2) Balık burcu, semanın güney yarımküresinde Sevr burcundan ileride Hamel burcunun istikametinde bir burç.

İ

ibtidâ: başlangıç, ilk.
icâzet: izin, ruhsat.
ictinâb: sakınma, çekinme, uzaklaşma.
ihtiyâr: 1) seçme, seçilme 2) katlanma.
ikrâh: “kerh”den; 1) birine zorla iş yaptıрма 2) iğrenme, tikslenme.
iğdâm: “ğadem”den; 1) gayret ve sebatla çalışma 2) ilerleme.
imâret: 1) bayındırlık 2) yoksullara yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır evi.
istifrâğ: kusma.
istimâ: duyma, işitme.
istirâhat: rahat etmeler, dinlenmeler.
iştirâ: satın alma, satın alınma.
izâfet: iki şey arasındaki ilgi, bağ.

K

kankı: hangi.
kaşd: 1) niyet kurma. 2) bile bile yapma. 3) bir işe bilerek, isteyerek girişme. 4) dövme, öldürme, yaralama gibi işlere kalkışma.
kaş: kesmek.
kârîz: ark, su yolu, hendek.
karz: ödünç verme, ödünç alma.
kavs: 1) yay, keman. 2) Yay burcu.
kesb: kazanç, kazanma.
keffe: kefe, terazi gözü, terazi tablası.
kenîzek: küçük câriye veya acındırma manasıyla “câriyeniz”.
kurş: 1) çörek 2) gurup (batma) hâlindeki güneş.

L

libâs: elbise
lîk: lakin, ama.
luğf: ihsan etme, ihsan, bağış.

M

mahal: yer.
maşûd: amaç, hedef.

Turkish Studies

maḳarr: “ḳarar”dan. 1) karar edilen, durulan yer, karargâh. 2) oturulanyer. 3) ocak, merkez. 4) pay-ı taht, başkent.

marâz: hastalık

ma‘cûn: “acn”dan; 1) hamur kıvamında olan şey. 2) hamur kıvamında.

meh (mâh): ay.

mekr: hile, oyun.

melâl: usanç, usanma, bııkma.

melâlet: usanma, bııkma, sıkıntı.

memnû‘: “men”den; yasak edilmiş, men edilmiş, yasak.

men‘: yasak.

menzil: “nüzüûl”den. 1) yollardaki konak yeri. 2) ev 3) bir günlük yol, konak. 4) mesâfe.

me‘âb: 1) geri dönülecek yer. 2) sığımlacak yer.

me‘vâ: yurt, mesken, yer.

mesîr: “seyr”den. Seyir edilecek, gezilecek yer, gezinti yeri.

mesken: “sükûn”dan. Sâkin olacak, oturulacak yer, oturulan ev.

mestâne: sarhoşa yakışacak şekilde, sarhoşça.

mevzi‘: bir şey konulacak yer, yer.

mevzû‘: konu

mezîd: “ziyâde”den; artmış, çoğalmış.

mîzân: 1) kıstas, ölçü, terâzi 2) Terazî burcu, semânın kuzy yarımküresinde görülebilen ve Sünbüle (Başak) burcunun yanında bulunan bir yıldız kümesi olup belli başlı dört yıldızdan müteşekkil küçük bir burç.

muḫâsebât: hesap yapma, hesaplama.

mûcib: “aceb”den. 1) İcap eden, lâzım gelen, gereken, gerektiren. 2) sebep, vesile.

muvâfîḳ: uygun, uyan.

müdüâm: “devâm”dan; devam eden, sürekli.

münâsib: uygun, yaraşıklı.

münşiyân: yapısı, üslubu iyi kâtipler.

müshil: “sehl”den; 1) işleri kolaylaştıran Allah. 2) ishal veren, bağırsakları temizleyen ilaçlar.

müteyemmen: “yümn”den. meymenetli, uğurlu, mübârek, kutlu.

N

nâḫun: tırnak.

naẓar: bakma, bakış.

neşât: sevinç, neşe, şenlik.

nev: yeni.

nevâ‘ib: musibet, kaza, bela.

noḳşân: eksik, yarım.

P

pâk: temiz.

peykâr: savaş

peymân: ahd, yemin

pür: tam, dolu.

R

rağbet: 1) istekle karşılama. 2) istek, arzu. 3) iyi kabul edilme.

râğib: “rağbet”ten. istekli, isteyen, rağbet eden.

rây: fikir, rey, oy.

rebâb: saz.

reh-revân: yolcular.

revâ: revâ, lâyıık.

rûy: yüz.

rû‘yet: görme, bakma, görülme.

S

şadâ: ses.

şâf: 1) temiz, hâlis, katkısız, karışık olmayan. 2) bön, lolay aldatılabilen, kurnazlığa akli ermeyen.

şafâ: 1) saflık, berraklık. 2) gönül şenliği, kedersizlik, neşe, zevk, eğlence. 3) Türk müziğinin en az iki asırlık bir mürekkep makamı olup zamanımıza kalmış numunesi yoktur.

şayd: avlamak

Turkish Studies

sereṭān: 1) yengeç, çağanoz. 2) Güneş'in 22 Haziran'da girdiği Yengeç burcu ki "cevzâ" burcu ile "esed" burcunun arasındadır.

sevb: elbise.

sevr: 1) öküz, boğa 2) boğa burcu, semânın kuzey yarımküresinde bulunan bir burç.

sezâ: lââyık, uygun.

şihhat: sağlık, âfiyette olma.

sîm: gümüş.

südmend: faydalı, kârlı, kazançlı.

süd-nümâ: faydalı, kârlı, kazançlı.

sünbüle: 1) başak. 2) Başak burcu, semânın kuzey yarım küresinde bulunan yedi parlak yıldızdan müteşekkil bir dörtgen ve iki kuyruklu bir burç.

sürür: neşe, sevinç.

süvâr: atlı, binekli yolcu.

Ş

şecâ'at: cesâret.

şehr: 1) yeni ay. 2) ay, otuz günlük zaman.

şek: şüphe.

şemîm: güzel kokan, güzel kokulu, güzel koku

şems: güneş.

şikâr: av.

şirâ: satın almak.

şümâr: hesap, sayı.

şürb: içme, içilme.

şürû: başlama.

T

ta'dād: "aded"den; sayma, sayı.

taḥrîr: yazma, yazılma.

taḥayyüd: "kayd"dan; 1) bağlanma, bağlı olma. 2) çalışma, çabalama, uğraşma, üstüne düşme. 3) dikkatli davranma.

tarāb: sevinçlilik, şenlik; sevinçten gelen coşkunculuk ve tepinme, ayş ve sefâ.

tarḥ: kurma, tertipleme, düzenleme.

tâz: koşma, koşuş. ("tek" kelimesi ile birlikte "tek ü tâz" olarak kullanılır.

tek: koşma, seğırtme.

tek ü tâz: öteye beriye koşuşturma.

tecdîd: yenileme.

tenāvül: "nevl"den; alıp yeme, alınıp yenme.

U

ūd: 1) ağaç, odun. 2) ödağacı 3) müzik aleti.

umūr: işler.

ūlemâ: *alimler, bilginler.*

uzlet: bir yana çekilip kendi kendine tenhada yaşama, yalnızlık köşesine çekilme.

V

velî: velâkin, amma, fakat.

Y

yek-bâr: bir olan Allah.

yesîr: 1) kolay. 2) az şey. 3) kumarbaz.

Z

zamm: ekleme.

ziyâfet: 1) misâfir kabul etme. 2) misâfire yedirip içirme, şölen.

zen: kadın

zer: altın.

zer-ger: kuyumcu.

zînet: süs, bezek.

zinhâr: sakın, asla, olmaya, aman.

zümre: bölük, takım, cemaat, topluluk, sınıf, cins, grup.

Turkish Studies

KAYNAKÇA

- AKAR, Zuhâl, *Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan İki Falname ve Resimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- ALKAN, Erdoğan, *Fal Asiklopedisi*, Veb Ofset, İstanbul 1988.
- ARSLAN, Arif, *Büyü, Fal ve Kehanet*, Nesil Yayınları, İstanbul 2002.
- ASIMGİL, Sevim, *İnsanlık Tarihinin Gizemli Dünyası, Büyü, Sihir, Fal (Yıldızname, Kehanet, Nazar)*, İpek Yayınları, İstanbul 1997.
- ATALAY, Besim, *Divanu Lugati't Türk Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara 1985, C.I, s.42.
- BAUMANN, A., *Kahve Falı ve Çiçeklerin, Ellerin Dili*, Çev : Enver Bolayır, Erksan Yayınevi, İstanbul 1951.
- BAYAT, Fuzulî, "İrk Bitig'in Poetik Yapısı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırması Enstitüsü Yayını, Bahar 2006, S.4, s.39-65.
- BAYAT, Fuzulî Bayat, "İrk Bitig'de Sosyal ve Mitolojik Konular", *Folklor/Edebiyat*, 2004, S.38. s.109-125.
- BOLAYIR, Enver, *Mufassal Rüya Tabirleri ve Yıldızınıza Bakıyoruz -Kahve Falı - Niyet Kuyusu - İskambil Falı*, Bolayır Yayınevi, İstanbul 1974.
- BOYRAZ, Şeref, Türk Halkbiliminin Yazılı Kaynakları Olarak Melhemeler, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Dan: Doç.Dr. Özkul Çobanoğlu), Ankara 2000.
- BOYRAZ, Şeref, *Fal Kitabı (Melhemeler ve Halk Kültürü)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul Şubat 2006, s. 3.
- CANPOLAT, Mustafa, *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*, TDK Yayınları., Ankara 1982.
- CHERİRO, *El Falı*, Gün Yayıncılık, İstanbul 2000.
- ÇELEBİ, İlyas, "İslâm'da Fal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C.12, s.138-139.
- DAVUDOĞLU, Ahmet, *Kurân-ı Kerim ve İzahlı Meâli (Türkçe Anlamı)*, Çile Yayınevi, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yayınevi, 23.Baskı, Ankara, 2006
- DURAKOĞLU, Gülseren, *Talih Yıldızı (Yıldız, İskambil, Kahve, El Falı ve Merak Ettiğiniz Birçok Şey)*, Gazeteci Kitap ve Yayınevi, (Yer yok) 1962.
- DUVARCI Ayşe, *Türkiye'de Falcılık Geleneği İle Bu Konuda İki Eser – Risâle-i Falnâme li Ca'fer-i Sâdik ve Tefe'ülnâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- DUVARCI, Ayşe, Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser Falname-i Risâle-i li-Câfer-i Sâdik ve Tefe'ülnâme, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987, s.6.
- DÜLGER, Elif, "Evlîya Çelebi Seyahatnamesi'nde Fal", *Turkish Studies*, S.6/4, Sonbahar 2011, s.97-105. (http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1535169062_1_dulgerelif_t.pdf)
- ELİADE, Mircea, *Samanizm*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2000.

- ERDAL, Marcel, "İrk Bitig Üzerine Yeni Notlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 1977 s. 87-119.
- ERDEM, Mehmet Dursun, "Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugât-ı Sıbyân Yazması", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Yıl 9, S. 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 178-189.
- ERSOYLU, Halil, *Fal, Falname ve Bir Çiçek Falı (Der Aksâm-ı Ezhâr)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1997.s.27.
- ERTAYLAN, İ. Hikmet, *Falname*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1951.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki, *Anadolu Büyüleri*, İstanbul 1987.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki; *Cinci Büyüleri Yıldızname*, İstanbul 1996.
- GÜNAY, Muzaffer, *Hurafeler ve Batıl İnançlar*, Sevgi Yayınları, İstanbul 2002.
- İNAN Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- KALAFAT, Yaşar, *Altay'lardan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, İstanbul 2004.
- KARADENİZ, Fikret "Giresun'da Büyüsel İnanç Sistemi İçinde Gül ve Yastık Büyüleri", *Türk Folkloru*, S.75, s.11-12.
- KAYA, Ceval, "İrk Bitig'de Falcılık", *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, Emine Gürsoy Naskali – Erdal Şahin, Picus Yayınları, İstanbul 2008, s. 359-368.
- KILIÇ, Atabey, *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Turkish Studies Publication, Ankara 2007.
- KILIÇ, Atabey, *Manzum Sözlük Mecmuası (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026) Tuhfe-i Vehbî, Tuhfe-i Şâhidî, Sübha-i Sıbyân*, Laçin Yayınevi, Kayseri 2007.
- KILIÇ, Atabey - Gümüş, Zehra, "Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2095'te Kayıtlı Mevlevî Mecmuası Hakkında", Atabey Kılıç, *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Turkish Studies Publication, Ankara 2007, s. 211-228.
- KILIÇ, Atabey, "Mevlânâ Müzesi Kitaplığı 4026'da Kayıtlı Manzum Sözlük Mecmûası Hakkında", *Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevîhaneler Sempozyumu*, 30 Eylül - 01 Ekim 2006 Manisa. (Yayına Hazırlayan: Mehmet Veysi Dörtbudak), Manisa 2006, s. 161-170.
- KILIÇ, Atabey, "Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 977'de Kayıtlı Manzum Sözlük Mecmuası Hakkında", *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu*, 25-27 Nisan 2007 Erzurum.
- KIRAN, Yavuz, "İslâm İtikadı Açısından Fal ve Falcılık", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya 1999.
- KORKMAZ Esat, *Eski Türk İnanışları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2003.
- KUT, Günay, "Mecmualar", *Dergâh Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1986, s. 170.
- KUTLUER, İlhan, "İslam Literatüründe Burç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul 1992, C.6, s.422-424.
- MASİNO, Marcia, *A'dan Z'ye Tarot Fal Kitabı*, Çev: Hülya Şahin, Gün Yayıncılık, İstanbul 1997.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

- NACİ, Muallim Ömer, *Lugati Naci*, Fal maddesi, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.
- ÖGEL, Bahaddin, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971.
- ÖĞÜT, Elvan, ÖĞÜT, Gündüz, *Tarih Boyunca Gerçekleşen ve Gerçekleşmesi Beklenen Kehanetler ve Kahinler*, Ege Meta Yayınları, İzmir 1997.
- ÖZSEVEN, Adil “Büyü, Fal ve Rüya Tabirleri”, *Halk Bilgisi Haberleri*, S.93, s.185-190, İstanbul 1939.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, s.279.
- ROLAND, Josef, *Konuşan Eller*, Ter: Ragıp Rıfki Özyürel, Hüseyin Hilmi Kitabevi, İstanbul 1968.
- ROUX Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- RÜŞTÜ, Necdet, *Niyet Manileri 100 Fal*, İstanbul 1934.
- SCOGNAMILLO Giovanni, ARSLAN Arif, *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Fal*, Karizma Yayınları, İstanbul 1999.
- SEZER Şennur, *Osmanlı'da Fal ve Falnameler*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998.
- SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya “Halk Meteorolojisi Ekseninde Bir Melheme Örneği,” *Turkish Studies*, S.3/7, Sonbahar 2008, S.782-811.
- (http://www.turkishstudies.net/Makaleler/290117103_44sumbulluyusufziya.pdf)
- TEKİN, Talat, *İrk Bitig (Eski Uygurca Fal Kitabı)*, Öncü Kitap, Ankara 2004.
- TUNCEL, Nuran, *A'dan Z'ye Astroloji*, Kitsan Yayınevi, İstanbul 1997.
- URAZ, Murat, *Türk Mitolojisi*, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1994.
- UYGUN, Azize, *El Falı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Dan. Prof.Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu), Isparta, 2005, s.12-38.
- UZUN, Mustafa, “Falname”; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C.12, s.141-145.
- ÜNAL, Ahmet, *Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1983.
- ÜNAL, Orçun, “İrk Bitig'in 40. İrki Üzerine Düşünceler,” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırması Enstitüsü Yayını, Güz 2010, S.13, s.223-242.
- YUSUF HAS HACİB, *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
- YILDIZ, Naciye, *Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara 1995.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ankara 2005.